

Rezerwat dla ludzi

*Polesia czar -
to dzikie knieje, moczary
Polesia czar -
smętny to wichrów jęk.
Gdy w mroczną noc
z bagien wstają opary
serce me drży, dziwny ogarnia lęk...*
Jerzy Artur Kostecki

Wydawać by się mogło, że rezerваты tworzone dla ludzi to element niechlubnej przeszłości i terażniejszości Stanów Zjednoczonych, tymczasem na pograniczu Polski i Ukrainy powstał rezerwat, o którym jego założyciele mówią, iż jest "tworzony przez ludzi i dla ludzi".

Na wschodzie Polski, pomiędzy Wieprzem i Bugiem, rozciąga się kraina Polesia. To płaskie tereny, gdzie dominują jeziora, torfowiska i moczary, rozległe lasy - mateczniki wilka, dzika, jenota oraz łośa, jelenia i innych kopytnych, poprzecinane siecią kanałów, cieków i strumieni. Polesie Lubelskie to tylko niewielka część rozległych moczarów rozciągających się dalej za Bugiem na wschód, błot Prypeci sięgających za Pińsk na Białorusi. Zaś na Ukrainie to wielkie Pojezierze Szackie, z największym jeziorem Świtaż. Tereny należące do krainy Polesia leżą również w zachodniej Rosji.

Zachodnia część Polesia, położona na terenie naszego kraju, znajduje się na obszarze nazywanym Polską "B". Prawie nie ma tutaj przemysłu, ziemię też nie są urodzajne - przeważają gleby piaszczyste, miejscami przemieszane z wysadami kredowymi, na których usadawiały się wioski. W dolinach rzecznych i na terenach podmokłych panują niepodzielnie torfy i mady rzeczne. Te najbardziej nadają się do uprawy, jednakże teren, na których są położone jest zbyt niepewny, aby cokolwiek tam uprawiać.

Paradoksalnie jednak jest to kraina bardzo bogata, posiadająca bogactwa, jakie w niewielu już miejscach w Polsce można znaleźć. Poprzez swoją niedostępność, na obszarach Polesia zachowana została piękna dzika przyroda. Podmokły teren, sieć rzek, torfowisk i jezior skutecznie utrudniały penetrację tych obszarów przez ludzi. Nawet melioracje czasów "postępu" i ujarzmiania natury, budowa Kanału Wieprz-Krzna i innych hydrotechnicznych inwestycji nie zdołały tej przyrody zniszczyć, choć należy zaznaczyć, że w tych właśnie "światlanych" czasach zostało osuszone Krowie Bagno - jeden z największych kompleksów torfowisk na terenie polskiego Polesia, a na skutek innych melioracji znikły bardzo liczne mniejsze powierzchniowo torfowiska i mokradła.

Dzięki temu, że stan przyrody poleskiej jest jeszcze stosunkowo mało zmieniony, na terenie tym istnieje dziś bogaty system obszarów chronionych. Najcenniejsze kompleksy torfowisk i jezior chronione są od 1990 r. w granicach Poleskiego Parku Narodowego. Prócz tego istnieją na Polesiu trzy parki krajobrazowe. Najbardziej na wschód położony jest Sobiborski Park Krajobrazowy, w którym bytuje jedna z największych na świecie populacji żółwia błotnego. Dalej na zachód rozciąga się Poleski Park Krajobrazowy, w kilku częściach otaczający PPN oraz najdalej wysunięty na zachód, dwuczęściowy Park Krajobrazowy Pojezierza Łęczyńskie powołany dla ochrony kompleksów jezior i

Lasów Parczewskich - krainy orła, wilka i puchacza. System ten uzupełniany jest przez Poleski Obszar Chronionego Krajobrazu i całą sieć rezerwatów, z których do najcenniejszych należą: Rezerwat Żółtowie Błota, Trzy Jeziora i Lasy Parczewskie oraz liczne pomniki przyrody i użytki ekologiczne.

Po stronie ukraińskiej przyroda jest nie mniej piękna, choć w pewnym sensie bardziej zniszczona. Najcenniejsze obszary zostały objęte ochroną w formie Szackiego Parku Narodowego. Mimo iż jest to bardzo wysoka forma ochrony, należy zaznaczyć, że ochrona konserwatorska na Ukrainie jest nieco inaczej traktowana niż u nas. W parku narodowym np. poluje się na wilki, zaś plan ochrony parku nie wyklucza stworzenia nad brzegiem cennego przyrodniczo jeziora hybrydy terenów chronionych i intensywnie użytkowanych do rekreacji.

Drugim niezwykłym i oryginalnym bogactwem Polesia jest rzadko spotykana różnorodność kultur i religii. Od dawien dawna były to tereny przenikania się różnych wyznań, kultur i narodów. Ze wschodu zaznaczały się wpływy Rusi i Wielkiego Księstwa Litewskiego, z zachodu napływali osadnicy z Korony, a także Żydzi. Każdy z narodów wносił swoje obyczaje, kulturę i religię. Dzięki temu dziś możemy zaobserwować w jednym mieście cerkiew prawosławną, kościół katolicki i synagogę, są na tych terenach również cerkwie unickie, świątynie protestanckie. Odnaleźć można ślady po mieszkających tutaj przez prawie 300 lat muzułmanach.

Całe to wielkie bogactwo przyrodnicze i kulturowe zostało już dawno dostrzeżone, dopiero jednak Ekologiczny Klub UNESCO - Pracownia Na Rzecz Bioróżnorodności, pozarządowa organizacja o charakterze społeczno-ekologicznym, znalazł siłę i zapał, aby obudzić w ludziach mieszkających na Polesiu chęć zrobienia czegoś wspólnie dla siebie i ziemi, na której żyją. Organizacja ta została założona w połowie lat 90. w Piaskach k. Lublina i niemal od początku swego istnienia jest aktywnie zaangażowana w proekologiczne, edukacyjne i społeczne działania na Polesiu i nad Bugiem. Mimo nielicznego składu osobowego i bardzo skromnych funduszy, grupa ludzi z Ekologicznego Klubu UNESCO potrafiła zapoczątkować i kontynuować kampanię, która doprowadziła do utworzenia rezerwatu biosfery, a także silnego uaktywnienia nadbużańskich i poleskich społeczności.

Zaczął się to wszystko w 1996 r. w Slavsku na Ukrainie, tam bowiem zostały nakreślone ramy kampanii "Połącz nas Bug". W jej ramach zapoczątkowano działania mające na celu ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego Polesia, ważnego dla Polski, Ukrainy i Białorusi. Zamierzonym efektem kampanii miało być utworzenie międzynarodowego rezerwatu biosfery na Polesiu. Do kampanii w toku jej trwania włączały się instytucje samorządowe, administracyjne, placówki naukowe oraz grupy nieformalne. Wyszukiwaniu partnerów społecznych miała być poświęcona zorganizowana po raz pierwszy w 1997 r. i powtarzana corocznie "Ekspedycja Bug". W trakcie wyprawy od źródeł Bugu do ujścia, połączonej ze spotkaniami i koncertami, nawiązywane były kontakty z lokalnymi społecznościami: samorządami, organizacjami pozarządowymi, biznesem - potencjalnymi partnerami we współpracy.

Rok 1998 był czasem nasilenia się i rozwoju kampanii. Odbyła się pierwsza konferencja naukowa i warsztaty we Włodawie poświęcone utworzeniu Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery na Polesiu. Została również opublikowana książka będąca zbiorem referatów z konferencji. W roku 1999 miały miejsce dwa ważne wydarzenia. Odbyła się konferencja "Bug - europejski korytarz ekologiczny". W zamierzeniu organizatorów, czyli Ekologicznego Klubu UNESCO i Katedry Ochrony Środowiska KUL miała to być pierwsza z cyklu konferencji poświęconych korytarzowi ekologicznemu rzeki Bug i tworzącemu się rezerwatowi biosfery. I rzeczywiście, do 2001 r. odbyły się trzy konferencje międzynarodowe oraz szereg warsztatów i spotkań. Materiały ze wspomnianej konferencji wydane zostały drukiem. Kolejnym ważnym wydarzeniem było powołanie organizacji mającej status prawny, której celem miałyby być koordynowanie wszelkich działań społecznych i proekologicznych na

Polesiu i nad Bugiem. Zamierzenie zostało zrealizowane i w listopadzie 1999 roku utworzono Stowarzyszenie Poleskie. Organizacja ta skupia w swoich szeregach ludzi ze środowisk administracji rządowej i samorządowej, organizacje społeczne, przedstawiciele świata nauki i kultury, reprezentantów Poleskiego Parku Narodowego oraz osoby fizyczne. Wśród jego zapisów statutowych można znaleźć m.in. dążenie do rozwoju regionu i podniesienia jakości życia mieszkańców; ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego Polesia; uświadamianie walorów przyrodniczych, kulturowych, historycznych, turystycznych i tradycyjnego rolnictwa mieszkańcom, tak aby w zachowaniu dóbr kultury i natury zauważyli możliwość trwałego i zrównoważonego rozwoju; dążenie do utworzenia i funkcjonowania rezerwatu biosfery Polesie; współpracę ze stroną ukraińską i białoruską w zakresie ochrony terenów wchodzących w skład międzynarodowego rezerwatu biosfery "Polesie Zachodnie".

Od początku istnienia Stowarzyszenie Poleskie włączyło się aktywnie we wszelkie działania podejmowane nad Bugiem i na Polesiu. W 2001 r. powstał Ośrodek Promocji Zrównoważonego Rozwoju we Włodawie, który stał się oficjalną siedzibą Stowarzyszenia. Rok wcześniej odbyła się konferencja "Bug - dziedziny współpracy". Jej tematyka skupiała się na zagadnieniach dotyczących: zrównoważonego rozwoju terenów nadbużańskich, budowaniu tożsamości kulturowej w oparciu o rzekę Bug oraz przygotowaniu do integracji z Unią Europejską. Gospodarzami kolejnej międzynarodowej konferencji "Modele ekorozwoju a gospodarowanie zasobami" było Starostwo Powiatowe we Włodawie, Stowarzyszenie Poleskie i Ekologiczny Klub UNESCO. Konferencja odbyła się w ostatnich dniach września 2001 r. Omawiano na niej sprawy związane z utworzeniem rezerwatu biosfery, wspieraniem grup partnerskich wzorujących się na Stowarzyszeniu Poleskim a powstających na Ukrainie i Białorusi, możliwości finansowania proekologicznych działań nad Bugiem i na Polesiu oraz ich formuły.

Członkowie Ekologicznego Klubu UNESCO wnieśli swój wkład w opracowanie dokumentacji Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery "Polesie Zachodnie" będąc autorami rozdziałów dotyczących zaludnienia, kultury oraz własności ziemskich na Polesiu. Prócz tego w międzyczasie odbyło się wiele różnego rodzaju imprez, szkoleń i warsztatów. Do najważniejszych należą:

- a) ekspedycja Bug - odbywająca się nieprzerwanie od 1997 roku;
- b) "Bramy krainy łagodności" - przegląd piosenki i poezji ekologicznej odbywający się we Włodawie, poświęcony pamięci Wojtka Bellona;
- c) imprezy kulturalne: "polsko-ruska pieśń na Zamku", "Pejzaże Nadbużańskie", "Jasełka", "Majówka na kolejowym szlaku", "Kolędy o szczodrywki nad Bugiem" i wiele innych;
- d) rajdy rowerowe po Polesiu.

Równoległe z tymi wydarzeniami prowadzona była działalność wydawnicza. Oprócz wspomnianych wcześniej materiałów pokonferencyjnych wydanych zostało 9 numerów "Zaczarowanego Polesia" - biuletynu, w którym na bieżąco umieszczane były sprawozdania i kalendaria podejmowanych i realizowanych działań.

Szczególnie ważnym wydarzeniem było podpisanie w styczniu bieżącego roku we Włodawie Aktu Koalicji na rzecz zrównoważonego rozwoju terenów nominowanych do Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery "Polesie Zachodnie" oraz korytarzy ekologicznych Bugu i Prypeci. Uroczystego podpisania tego aktu dokonali przedstawiciele administracji rządowej, samorządów, środowisk nauczycielskich i naukowych, organizacji pozarządowych z trzech krajów: Polski, Ukrainy i Białorusi oraz prezes Ekologicznego Klubu UNESCO i Stowarzyszenia Poleskiego jako organizacji koordynujących. Akt ten zapoczątkował też nowy etap w działalności wspomnianych instytucji na Polesiu i nad Bugiem. Oto w marcu 2002 r. Komitet UNESCO w Paryżu powołał do istnienia dwa rezerwaty biosfery: Polesie Zachodnie - na terenie Polski oraz Szacki Rezerwat Biosfery na terenie

Ukrainy, z zaleceniem dla ministrów środowiska obu krajów, aby do końca roku 2002 powstał jeden, międzynarodowy.

Z tej okazji 3 maja br. odbyła się we Włodawie uroczysta sesja "Społeczeństwo obywatelskie przeciw bezradności" połączona z uroczystością nadania statusu rezerwatu biosfery terenom poleskim. Organizatorzy sesji otrzymali od Sekretarza Programu "Człowiek i Środowisko" przy UNESCO telegram gratulacyjny, w którym czytamy m. in. *"Doceniamy pracę Ekologicznego Klubu UNESCO i wszystkich osób zaangażowanych, za użycie koncepcji rezerwatu biosfery jako struktury do budowania związków partnerskich i koordynowania ochrony przyrody, jak również za podtrzymywanie znaczących naturalnych i kulturalnych zasobów regionu Polesia Zachodniego"*. Ekologiczny Klub UNESCO stał się również laureatem III edycji konkursu PRO PUBLICO BONO, dlatego gościli we Włodawie premier Jerzy Buzek i Rzecznik Praw Obywatelskich prof. Andrzej Zoll.

W niedługim czasie Certyfikat zatwierdzający Rezerwat Biosfery "Polesie Zachodnie" spoczął w Ośrodku promocji Zrównoważonego Rozwoju we Włodawie. Jednakże jego twórcy nie spoczęli na laurach, gdyż - jak sami twierdzą - choć zakończył się pewien etap, to trzeba dbać o to, co zostało zrobione i nie zaprzepaścić tego wielkiego kapitału ludzkiego i przyrodniczego. Wkrótce powstały trzy ważne dla funkcjonowania Rezerwatu ośrodki: Centrum Aktywizacji Wsi w zakresie agroturystyki w Woli Uhruskiej, Centrum Aktywizacji Wsi w zakresie turystyki etnograficznej w Wyrykach i Centrum Aktywizacji Wsi w zakresie rolnictwa ekologicznego w Dołhobrodach, jako że RB Polesie Zachodnie ma pozostać terenem wolnym od GMO, a na jego obszarze zamierza się kultywować dotychczasowy sposób gospodarowania z ukierunkowaniem na rolnictwo ekologiczne.

Harmonogram prac na najbliższe lata jest bardzo napięty. Szczególnie cenną jest inicjatywa przygotowania i realizacji planu działania Ośrodka Metodycznego dla Nauczycieli i jego uczestnictwa w programach "Szkoły dla ekorozwoju" realizowanych przez Fundację Partnerstwo dla Środowiska. Ośrodek ten zakłada również uczestnictwo w programie "Małe Ojczyzny" realizowanym przez Fundację Kultury. Dla promocji lokalnej przedsiębiorczości planuje się powołanie Klubu "Czystego Biznesu" i Kapituły "Poleskiej Marki". Wszystkie te działania jak i wiele innych mają być zawarte w opracowywanej strategii funkcjonowania Rezerwatu Biosfery "Polesie Zachodnie".

Niemożliwe byłyby zrealizowanie działań w tak szerokim wymiarze, gdyby nie wsparcie finansowe wielu osób, fundacji i instytucji. Nie sposób wymienić wszystkich, dość wspomnieć o najważniejszych: Fundacji Partnerstwo dla Środowiska, Fundacji im. Stefana Batorego czy Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności. Dziwić może jednak niewielka chęć współpracy ze strony Ministerstwa Środowiska oraz nie do końca zrozumiałe wywody stosownych departamentów. Jak się okazuje, o wiele łatwiej się dogadać ludziom na dole - nawet mimo dzielących granic państwowych - niż urzędnikom na górze.

Krzysztof Wojciechowski